

basis of the study consists of systemic and dialectical approaches. The systemic approach makes it possible to analyze the influence of new forms of social communication, population mobility, and cultural boundary crossing on personal cultural identification. The dialectical approach reveals the contradictory interaction between traditions and global transformations, between preserving one's own culture and openness to other cultures. **Research results.** It is substantiated that social communications are one of the main mechanisms of cultural identity formation, since they ensure the emotional and value-based connection between the individual and the cultural community. Cultural identification influences the formation of worldview orientations, moral values, language practices, and models of social behavior. **Discussion.** In the context of globalization, cultural identity is formed not only at the rational level but also through symbolic and sacred dimensions. Traditions, moral values, and religious representations constitute a relatively stable cultural core that influences the lifeworld of a cultural community and the processes of identity formation. **Conclusions.** Cultural identity is formed through the dialectical interaction between the individual worldview and the cultural community, whose traditions, customs, and values gradually become part of personal worldview orientations. Social communications play a crucial role in this process by coordinating personal value orientations with the values of the cultural community.

Keywords: *cultural identity, self-consciousness, social identification, cultural values, intercultural interaction, globalization.*

Дата першого надходження: 02.02.2026.

Дата прийняття до друку: 31.03.2026.

Дата публікації: 28.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.1.21255>

УДК 130.2:37.01:378(045)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ СКЛАДОВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ

Наталія Ченбай

Державний університет «Київський авіаційний інститут»
chenbai@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-3744-3166>

Анотація. У статті здійснено соціально-філософський аналіз трансформації гуманітарної складової вищої освіти в умовах сучасних соціокультурних та інформаційно-технологічних змін. Розкрито особливості гуманістичної та утилітарно-прагматичної освітніх традицій, що історично визначали розуміння мети й змісту університетської освіти. Показано, що трансформація гуманітарної складової відбувається на інституційному, змістовному та особистісно-компетентнісному рівнях. Обґрунтовано, що в умовах інформаційного суспільства гуманітарна освіта має виконувати не лише культуротворчу, а й критико-аналітичну, комунікативну та ціннісно-рефлексивну функції. Доведено, що гуманітарна складова у технічному університеті має розглядатися не як допоміжний елемент професійної підготовки, а як необхідна умова формування соціально відповідального фахівця, здатного осмислювати соціокультурні наслідки науково-технічного розвитку.

Ключові слова: гуманітарна освіта, гуманітарні науки, технічний університет, освітня традиція, освітня парадигма, інформаційне суспільство, інформаційно-комп'ютерні технології.

Вступ

В останні десятиліття, в умовах розгортання «парадигмальної наукової революції в освіті» (Вознюк 2014, 6), помітним стає дисбаланс між технократизмом як принципом організації суспільного розвитку, прагматичним характером людських дій і соціально-гуманітарною сферою. Система освіти в усьому світі загалом, і в Україні зокрема, усе більше стає залежною від загальних тенденцій, притаманних розвитку глобалізованого технократичного світу. Тому суспільство висуває особливі вимоги до якості освіти на всіх її рівнях, яка має стати «неперервною». І найвагоміший внесок у формування особистості, підготовленої до життя у нових соціокультурних реаліях, мають зробити вищі навчальні заклади, передусім технічні університети, які покликані надати студентам таку освіту, яка дійсно «випереджатиме час» (Ченбай 2010, 117). Проте цього неможливо досягти без збалансованого поєднання у навчальних планах спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів освіти у сучасних університетах, різних дисциплін, чільне місце серед яких традиційно належало гуманітарним. Актуальність звернення до проблеми трансформації гуманітарної складової в освітніх процесах на новому етапі становлення інформаційного суспільства зумовлюється як її

важливістю для духовного розвитку особистості, так і спробами встановити межі і силу впливу гуманітарного знання у новій освітній парадигмі, що формується у наш час.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виявлення особливостей трансформації гуманітарної складової вищої освіти у контексті освітніх процесів, що відбуваються на сучасному етапі становлення інформаційного суспільства.

Досягнення такої мети обумовило постановку наступних завдань:

- розкрити особливості двох освітніх традицій, які історично склалися;

- виявити особливості трансформації гуманітарної складової вищої освіти в сучасній освітній системі;

- обґрунтувати необхідність формування такої освітньої парадигми, яка поєднає найкращі риси освітніх традицій минулого та відповідатиме запитам суспільства, у якому всі сфери зазнають трансформацій під впливом інформаційно-комп'ютерних технологій.

Методологія дослідження

У процесі дослідження застосовано історико-філософський підхід для аналізу становлення двох освітніх традицій: гуманістичної та утилітарно-прагматичної, що історично визначали розуміння мети й змісту освіти; системний

підхід для розгляду гуманітарної складової вищої освіти як елемента цілісної освітньої системи; методи порівняльного аналізу і синтезу, які дали змогу зіставити різні моделі освітнього розвитку та обґрунтувати необхідність збереження балансу між гуманітарною підготовкою, професійною спеціалізацією й інформаційно-технологічними засобами навчання в сучасній освітній парадигмі.

Результати

Сьогодні якість життя людини значною мірою визначається її здатністю визнавати й приймати правила життя сучасної цивілізації, що робить її життєздатною. І одним із таких обов'язкових правил є формування усвідомленої потреби навчатися протягом життя, демонстрація готовності постійно пізнавати нове. Ті дослідники, які вивчали життя і побут народів, що знаходилися на ранніх етапах цивілізаційного розвитку, засвідчують: для людини потреба навчатися і навчати інших є природною. Так, саме цікавість змусила давню людину безперервно вивчати навколишній світ, а уміння навчатися і перенавчатися за потреби забезпечило її виживання у складних умовах. Таку людську здатність відмічали ще грецькі філософи і першими з них, хто приділили особливу увагу вихованню і освіті молоді, пов'язавши реалізацію освітньої мети із політичною стабільністю держави, були Платон та Арістотель.

Спектр проблем, про які дискутували у платонівській академії, а також застосування методу евристичних діалогів стали підґрунтям для формування однієї з провідних освітніх традицій, що існує й нині. Така традиція ґрунтується на тому, що освіта є суспільним інститутом, а її замовником історично могли виступати аристократія, церква або держава. Упродовж століть метою такої освіти було збереження існуючих традицій, цінностей культури, що їх породила, через що будь-які нововведення, які іноді намагалися впровадити в освітній процес, викликали потужний супротив. Давньогрецькі філософи порушили й проблему якості освіти, яка надалі стає перманентною темою філософського і наукового дискурсів, а на зламі XX-XXI століть - провідною ідеєю філософії освіти.

Згодом, поряд із класичною гуманістичною традицією, почала формуватися інша освітня модель, яка теж має власну історію, що розпочалася у XVII столітті, коли група учених представила королівській владі проект майбутньої французької Академії наук (Ченбай 2010, 118). Так були закладені передумови утилітарно-прагматичного підходу до університетської освіти, основні принципи якого сформулювали англійські учені І. Бентам і Дж. С. Мілль у XIX столітті, коли гуманітарні науки почали складатися в університетські дисципліни під назвою «науки про дух» (Дж. С. Мілль).

У 30-х роках минулого століття, обґрунтовуючи необхідність реформування існуючої освітньої системи, видатний американський філософ Дж. Дьюї писав про недоліки старої школи: «Навчання – це переймання того, що вже

накопичено в книгах і в головах старших. Крім того, знання вважаються статичними, вони подаються як остаточний результат, при цьому мало уваги приділяється шляхам їх виникнення чи змінам, які обов'язково з'являються у майбутньому» (Дьюї 2003, 22). Указуючи на очевидні переваги нової моделі освіти, філософ відмічав, що «насаджуванню згори там... протиставляється вираження і розвиток індивідуальності, внутрішній дисципліні – свобода дій, навчання за допомогою книг і вчителів – навчання досвідом...» (Дьюї 2003, 22).

У висновку він наполягав на необхідності культивувати у молоді свободу самовираження, через що «ми повинні відмовитися від застосування гальмівних сорочок і кайданів, якщо ми хочемо, щоб особи розвивали в собі зародки інтелектуальної свободи, без якої ми не матимемо впевненості у справжньому і безперервному розвитку» (Дьюї 2003, 57). Крім того, потрібно було подолати таке явище як «прихований курс навчання», що існувало в індустріальну епоху у багатьох країнах. Така позиція філософа зумовлена не тільки його особистими світоглядними переконаннями, а й відображає загальні інтелектуальні пошуки XX століття, пов'язані з осмисленням ролі освіти у формуванні творчої та самостійної особистості.

Нова освітня традиція формувалася у часи, коли теоретики інформаційного суспільства наголосили на зміні сутності теоретичного знання, досліджували вплив інформаційно-комунікаційних технологій на усі його сфери і, передусім, на наукову й освітню. Зокрема, Й. Масуда писав, що рушійною силою освіти і розвитку нового суспільства стане «...виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального (Масуда 1983, 29). У концепції автора прогнозується майбутня трансформація самої сутності особистості, коли «Homo sapiens» змінить «Homo intelligens», для якої інтелектуальна діяльність стане основним типом діяльності (Масуда 1985, 479-494). На переконання японського футуролога, лише «нова» людина здатна побудувати цивілізацію, яка докорінно відрізнятиметься від тієї, яку створив «Homo sapiens». У такий спосіб він укаже на пряму залежність розвитку економічної ефективності від навчання і освіти.

У свою чергу, О. Тоффлер підкреслює: «І соціальна справедливість, і свобода нині чимраз дужче залежать від способу, в якій кожне суспільство вирішує три питання – освіти, інформаційних технологій (включно зі ЗМІ) та свободи самовираження» (Тоффлер 2003, 440). Проте з часом, як відомо, реальність внесла корективи у концепції теоретиків інформаційного суспільства, через що їх прогнозування почали втрачати свій первинний статус. Зокрема, університет у сучасному суспільстві не став домінуючим центром соціального управління, а система освіти дедалі більше залежить від економічних і ринкових чинників. Це проявляється, зокрема, у постійному перегляді навчальних планів у закладах вищої освіти, скороченні кількості гуманітарних дисциплін,

зменшенні обсягу їх викладання або переведенні їх до категорії вибіркових. За таких умов посилюється тенденція до інструменталізації освіти та її орієнтації переважно на практичні потреби ринку праці.

Трансформацію гуманітарної складової вищої освіти доцільно розглядати не як окрему зміну у змісті навчальних планів, а як складний процес, що охоплює кілька взаємопов'язаних рівнів. Йдеться про зміну інституційного статусу гуманітарних дисциплін, переосмислення їхнього змістового наповнення та уточнення їхньої ролі у формуванні особистості майбутнього фахівця.

На інституційному рівні ця трансформація проявляється у зміні місця гуманітарних дисциплін у структурі освітніх програм. Якщо раніше вони переважно сприймалися як відносно усталений обов'язковий компонент університетської підготовки, то нині їхній статус дедалі частіше визначається логікою професійної спеціалізації, вимогами ринку праці, скороченням аудиторного навантаження та посиленням прикладної спрямованості освітнього процесу. Унаслідок цього гуманітарна складова нерідко переходить із позиції базового елемента загальної університетської освіти до статусу варіативного або допоміжного компонента, що потребує додаткового обґрунтування своєї необхідності.

На змістовному рівні трансформація гуманітарної складової пов'язана з переорієнтацією її функцій. Вона вже не може обмежуватися лише передаванням культурної традиції, формуванням загальної ерудиції або ознайомленням студентів із класичними гуманітарними знаннями. В умовах інформаційного суспільства гуманітарна освіта має забезпечувати розвиток інформаційної культури, критичного мислення, здатності до інтерпретації соціальних процесів, розуміння ціннісних і культурних наслідків науково-технічного розвитку. Саме тому її зміст має бути зорієнтований не лише на засвоєння знань, а й на вироблення здатності осмислювати складні зв'язки між людиною, суспільством, наукою, технікою та інформаційними технологіями.

На особистісно-компетентнісному рівні гуманітарна складова постає як чинник формування якостей, без яких професійна підготовка майбутнього фахівця залишається неповною. Йдеться про здатність до ціннісної рефлексії, відповідального вибору, комунікативної взаємодії, самостійного мислення та усвідомлення соціальних наслідків власної діяльності. Для технічного університету це має особливе значення, оскільки майбутній фахівець працюватиме не лише з технічними системами, а й у складному соціальному середовищі, де професійні рішення мають етичні, культурні, комунікативні та суспільні наслідки. Саме тому гуманітарна складова має розглядатися не як зовнішнє доповнення до професійної підготовки, а як умова формування цілісної, критично мислячої та соціально відповідальної особистості.

Проведений аналіз праць західних і вітчизняних філософів науки та філософів освіти показує, що сучасні дискусії щодо реформування вищої освіти значною мірою розгортаються навколо проблеми співвідношення гуманістичної та утилітарно-прагматичної освітніх традицій. При цьому більшість дослідників не розглядають їх як взаємовиключні моделі, оскільки кожна з них відображає певні культурні цінності, соціальні запити та історичний досвід розвитку освіти.

Саме тому проблема сучасної освіти полягає не стільки у виборі між цими традиціями, скільки у пошуку способу їхнього продуктивного поєднання в умовах інформаційного суспільства. З одного боку, сучасний університет не може відмовитися від гуманістичної функції освіти, пов'язаної з формуванням світоглядних орієнтирів, критичного мислення та культурної ідентичності. З іншого боку, система освіти змушена враховувати динаміку технологічних змін, нові професійні вимоги та потребу в постійному оновленні знань.

Переважна більшість дослідників висловлюють переконання, що сучасна система освіти вже не може функціонувати за старими правилами, передусім через активне впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у всі рівні освітнього процесу. Це повертає нас до слів Дж. Дьюї, який задовго до настання інформаційної епохи застерігав від передачі та збереження знань застарілими засобами (Дьюї 2003, 12).

Такий стан свідчить про необхідність подальшого реформування освіти, яке має бути спрямоване не на відмову від попередніх освітніх традицій, а на формування збалансованої освітньої моделі, здатної поєднати їхні найкращі риси відповідно до викликів сучасного інформаційного суспільства. У цьому контексті слушною є думка Е. Гіденса про те, що традиції «надають життю тягlosti й форми». Указуючи на академічне життя, дослідник справедливо зазначає, що «кожен в академічному світі працює всередині традицій... Без інтелектуальних традицій ідеї не мають ніякого стрижня чи спрямування» (Гіденс 2004, 37).

Обговорення

На початку нового тисячоліття відбулися зміни «не лише у змісті наших знань про світ, але й у способах їх отримання, відтворення та передачі, що, в кінцевому рахунку, суттєво впливає на внутрішні структури особистості» (Лазарович 2015, 175). У суспільстві дедалі більш відчутною стає потреба у креативних особистостях, здатних нестандартно мислити, швидко реагувати і діяти в умовах постійних соціокультурних змін. Саме тому проблема трансформації системи освіти набуває не лише педагогічного, а й соціально-філософського значення.

Сучасні дослідники переважно погоджуються з тим, що система освіти потребує змістовного оновлення, однак по-різному визначають напрями такої трансформації. Одні автори акцентують увагу на необхідності адаптації

освіти до нових економічних та інформаційно-технологічних умов, інші – на збереженні її гуманістичного й культуротворчого потенціалу. Саме тому проблема співвідношення професійно-прагматичної та гуманітарної складових освіти залишається предметом активних наукових дискусій.

Серед вітчизняних філософів, у працях яких здійснюється цілісний аналіз функціонування і розвитку системи вищої освіти в інформаційну епоху, відзначимо доробки В. Андрущенка, В. Беха, О. Базалука, М. Бойченка, Г. Волинка, Л. Губерського, І. Добронравової, Л. Дротянко, В. Кременя, С. Кримського, В. Ляха, М. Михальченка, В. Онопрієнка та ін. Значна кількість публікацій із цієї проблематики свідчить про те, що трансформація освіти сьогодні розглядається як один із ключових викликів сучасного суспільства.

Зокрема, Л. Дротянко наголошує на необхідності методологічної і соціокультурної рефлексії особливостей функціонування сучасної системи вищої освіти, «яка ставить нові вимоги до якості підготовки нових поколінь спеціалістів для всіх галузей економіки, соціальної сфери, духовної культури» (Дротянко 2010, 9). Інші дослідники обґрунтовують необхідність модернізації всієї системи освіти у контексті ринкових трансформацій та інноваційних процесів (А. Бойко). Водночас результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що орієнтація освіти виключно на потреби ринку не здатна повною мірою забезпечити формування особистості, підготовленої до життя в умовах інформаційного суспільства.

Саме тому особливе місце в сучасній освітній парадигмі має належати гуманітарній складовій, оскільки соціально-гуманітарні дисципліни відіграють важливу роль у формуванні критичного мислення, світоглядних орієнтирів, інформаційної культури та здатності до ціннісної рефлексії. Цей процес має розпочинатися ще у школі та поглиблюватися у закладах вищої освіти. Адже рівень інформаційної культури молодшої людини визначає не тільки її здатність користуватися інформацією, а й уміння самостійно здобувати нові знання та відповідально застосовувати їх у професійній і суспільній діяльності.

На новому витку розвитку суспільства динаміка змін, що відбуваються, вражає: сучасні реалії контрастують навіть із тими, які були лише десятиліття тому. Як слушно зазначає у цьому контексті В. Лях, «знання повсякденно змінюється. І справа не лише у появі комп'ютерів та більш відкритого доступу споживачів до інформації. Ідеться про те, що у суспільстві відбувається швидке старіння знань, традиційні навчальні дисципліни занепадають, натомість виникають нові галузі знання. Тому виникає необхідність постійно оновлювати систему навчання. Головним стає питання: яким чином привчити студентів до постійного навчання, передати їм своєрідну теорію навчання?» (Лях 2008, 33).

Поставлене питання потребує конкретної відповіді, оскільки, за оцінкою іншого вітчизняного дослідника В. Онопрієнка, вивчення студентами університетів протягом років багатьох наук, кількість яких з року у рік продовжує зростати, «не призводить до помітного розвитку вербального, словесно-понятійного мислення, пізнавальних здібностей. Рівень розвитку мислення студентів визначається як донауковий, для якого характерними є формально-репродуктивні дії, відсутність інтересу до логічно обґрунтованих та розгорнутих суджень, надання переваги готовим формулюванням тощо» (Онопрієнко 2008, 127).

Свою позицію щодо такого стану висловлював і Ж.-Ф. Ліотар у «Стані постмодерну», коли писав, що «передача знань не виглядає більше як те, що покликане формувати еліту, здатну вести націю до звільнення, але поставляє системі гравців, здатних забезпечити належне виконання ролі на практичних посадах, яких потребують інститути» (Ліотар 1998, 118). У цьому контексті постає проблема не лише оновлення змісту освіти, а й збереження її гуманітарного виміру, без якого підготовка фахівця ризикує звестися до функціонального пристосування до потреб інституцій.

Саме тому сучасний вищий навчальний заклад, передусім технічний, має стати інститутом неперервної освіти, який продукує і передає здобувачам актуальне знання, передусім гуманітарне, поєднавши цей процес з активним використанням інформаційно-комп'ютерних технологій, які в університетській освіті виконують не лише когнітивну, а й соціокультурну функцію. Окрім того, у новій освітній парадигмі має бути вирішена й проблема формування «особистісного знання», яке не втрачатиметься з віком, а поглиблюватиметься в процесі безперервного навчання та саморозвитку. Адже, за словами С. Кримського, «особистість здійснюється як трансформація зовнішнього світу у внутрішній» (Кримський 2003, 37).

На початку нового тисячоліття роль науки і освіти «полягає не лише у формуванні, а й збереженні та трансляції гуманістичних і ціннісних пріоритетів людства» (Ягодзінський 2015, 226). Про це йдеться у Рішенні Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, в якому зазначено, що «посилання на університетську автономію або формальна наявність окремих вибіркового гуманітарних дисциплін в теперішніх українських реаліях позбавлені сенсу. Адже університетська автономія спирається на відповідальність закладу вищої освіти, у т.ч., за якість власних освітніх програм. Мова йде не лише про фахову підготовку, але й про всебічний гармонійний розвиток особистості здобувачів вищої освіти, їхню громадянську позицію та патріотизм. Такі освітні компоненти, як українська мова, історія України, філософія, історія української культури та інші спрямовані на формування світоглядних і громадянських якостей випускника, його морально-етичних цінностей, вирішують питання

загальнокультурної підготовки здобувачів вищої освіти" (Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти 2019). Отже, реалізація державної політики у сфері вищої освіти передбачає таку організацію процесу підготовки майбутнього фахівця, щоб виховати у ньому здатність як до інтелектуальної творчості, так і до інтелектуально активного сприйняття зробленого іншими (М. Карлов).

Висновки

Виявлено, що трансформація гуманітарної складової вищої освіти в умовах інформаційного суспільства охоплює інституційний, змістовний та особистісно-компетентнісний рівні. На інституційному рівні вона проявляється у зміні статусу гуманітарних дисциплін у структурі освітніх програм; на змістовному — у переорієнтації гуманітарної освіти від переважного передавання культурної традиції до формування критичного мислення, інформаційної культури та здатності осмислювати соціокультурні наслідки науково-технічного розвитку; на особистісно-компетентнісному — у посиленні ролі гуманітарної складової у формуванні ціннісної рефлексії, комунікативної культури та соціальної відповідальності майбутнього фахівця.

Обґрунтовано, що сучасна система освіти потребує не відмови від попередніх освітніх традицій, а їхнього продуктивного поєднання відповідно до викликів інформаційного суспільства. У технічному університеті гуманітарна складова має розглядатися не як допоміжний блок дисциплін, а як необхідний елемент цілісної підготовки фахівця, здатного не лише застосовувати технології, а й усвідомлювати їхні соціальні, культурні та етичні наслідки.

У цьому контексті зберігає актуальність думка О. Тоффлера про те, що освіта «стане пріоритетною галуззю не для самих лише батьків, учителів і жменьки реформаторів-освітян, а й для розвинених секторів бізнесу, позаяк його лідери дедалі частіше визнають зв'язок між освітою і глобальною конкурентоспроможністю» (Тоффлер 2003, 441). Саме тому змістовна трансформація гуманітарної складової вищої освіти має розглядатися як одна з умов підготовки фахівця, здатного діяти в умовах технологічних, соціокультурних та ціннісних змін.

Список літератури

1. Вознюк О. В. *Нова парадигма моделювання та розвитку історико-педагогічного процесу*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 550 с.
2. Гіденс Е. *Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя*. Київ: Альтерпрес, 2004. 100 с.
3. Дротянко Л. Г. Особливості диверсифікації закладів вищої освіти в інформаційну епоху. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2010. Вип. 1(11). С. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.11.8133>
4. Дьюї Дж. *Досвід і освіта* / пер. М. Василечко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
5. Дьюї Дж. *Демократія та освіта* / пер. з англ. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
6. Кримський С. Б. *Запити філософських смислів*. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
7. Лазарович Н. В. Український соціокультурний простір в контексті трансформаційних процесів: соціально-філософський аналіз. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 100(9). С. 171–175.
8. Lyotard J.-F. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press, 1984. 136 p.
9. Лях В. В. Інформаційне суспільство і пошуки нової освітньої парадигми. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2008. Вип. 1(7). С. 29–34.
10. Masuda Y. *The Information Society as Postindustrial Society*. Washington: World Future Society, 1983. 320 p.
11. Masuda Y. Hypothesis on the Genesis of Homo Intelligens. *Futures*. 1985. Vol. 17, No. 5. P. 479–494.
12. Онопrienko B. I. *Наукознавство: пошук системних ідей*. Київ: Інформаційно-аналітична агенція, 2008. 288 с.
13. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 27 листопада 2019 р. з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/Протокол-16.pdf> (дата звернення 21.01.2026).
14. Тоффлер О. *Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила* / пер. з англ. Н. Бордукової. Харків: Акта, 2003. 688 с.
15. Ченбай Н. А. Фундаменталізація науково-технічного знання в технічному університеті в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2010. Вип. 2(12). С. 117–120. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.12.8270>
16. Ягодзінський С. М. *Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі*: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2015. 276 с.

References

1. Vozniuk, Oleksandr. 2014. *Nova paradyhma modeliuвання та розвитку історико-педагогічного процесу* [A new paradigm of modeling and development of the historical and pedagogical process]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
2. Giddens, Anthony. 2004. *Nestrymnyi svit: yak hlobalizatsiia peretvoriuie nashe zhyttia* [Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives]. Kyiv: Alterpres.
3. Drotianko, Liubov. 2010. "Osoblyvosti dyversyfikatsii zakladiv vyshchoi osvity v informatsiinu epokhu" [Peculiarities of diversification of higher educational institutions in the information age]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies] 1(11): 9–13. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.11.8133>.
4. Dewey, John. 2003. *Dosvid i osvita* [Experience and education]. Translated by M. Vasylechko. Lviv: Kalvaria.
5. Dewey, John. 2003. *Demokratiia ta osvita* [Democracy and education]. Translated by M. Oliinyk, I. Bosak, and H. Pekhnyk. Lviv: Litopys.
6. Krymskyi, Serhii. 2003. *Zapyty filosofskykh smysliv* [Requests for philosophical meanings]. Kyiv: PARAPAN.
7. Lazarovych, Nadiia. 2015. "Ukrainskyi sotsiokulturnyi prostir v konteksti transformatsiinykh protsesiv: sotsialno-filosofskyi analiz" [Ukrainian sociocultural space in the context of transformation processes: A socio-philosophical analysis]. *Hileia: Naukovyi visnyk* [Hileia: Scientific Bulletin] 100(9): 171–175.
8. Lyotard, Jean-François. 1984. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
9. Liakh, Vitalii. 2008. "Informatsiine suspilstvo i poshuky novoi osvitoi paradyhmy" [The information society and the search for a new educational paradigm]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies] 1(7): 29–34.
10. Masuda, Yoneji. 1983. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Washington: World Future Society.
11. Masuda, Yoneji. 1985. "Hypothesis on the Genesis of Homo Intelligens." *Futures* 17(5): 479–494.

12. Onopriienko, Valentyn. 2008. Naukoznavstvo: poshuk systemnykh idei [Science studies: The search for systemic ideas]. Kyiv: Informatsiino-analitychna ahentsiia.

13. National Agency for Higher Education Quality Assurance. 2019. "Rishennia Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity vid 27 lystopada 2019 r. z pryvodu humanitarnoi skladovoi osvithnoho protsesu, dotrymanna movnoho zakonodavstva ta inshykh zakoniv Ukrainy" [Decision of the National Agency for Higher Education Quality Assurance of November 27, 2019, regarding the humanitarian component of the educational process, compliance with language legislation and other laws of Ukraine]. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/Протокол-16.pdf>

14. Toffler, Alvin. 2003. *Nova paradyhma vlady. Znannia, bahatstvo u syla* [Powershift: Knowledge, Wealth, and Nataliaia Chenbai

Violence at the Edge of the 21st Century]. Translated by N. Bordukova. Kharkiv: Akta.

15. Chenbai, Nataliaia. 2010. "Fundamentalizatsiia naukovotekhnichnoho znannia v tekhnichnomu universyteti v informatsiinomu suspilstvi" [Fundamentalization of scientific and technical knowledge at a technical university in the information society]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies] 2(12): 117–120. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.12.8270>

16. Yahodzynskyi, Serhii. 2015. *Hlobalni informatsiini merezhi u sotsiokulturnii perspektyvi* [Global information networks in a sociocultural perspective]. Kyiv: Ahrar Media Hrup.

TRANSFORMATION OF THE HUMANITARIAN COMPONENT OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY EDUCATIONAL PROCESSES

Introduction. Contemporary higher education develops under the influence of technocratic and market-oriented approaches. This is especially evident in technical universities, where the humanitarian component is often treated as secondary to professional training. At the same time, the information society requires specialists capable of understanding the social, cultural, and ethical consequences of technological development. **The aim and tasks.** The aim of the article is to identify the peculiarities of the transformation of the humanitarian component of higher education. The tasks are to analyze the main educational traditions, determine the levels of transformation of humanitarian education, and substantiate the need for a balanced educational model. **Research methods.** The study applies socio-philosophical, historical-philosophical, systemic, and comparative approaches to the analysis of educational transformations. **Research results.** It is shown that the transformation of the humanitarian component takes place at institutional, content-related, and personal-competence levels. At the institutional level, humanitarian disciplines increasingly depend on professional specialization and labor market demands. At the content-related level, humanitarian education shifts from the transmission of cultural traditions toward the development of information culture, critical thinking, and the ability to analyze the sociocultural consequences of scientific and technological development. At the personal-competence level, it contributes to value reflection, communicative culture, social responsibility, and independent thinking. **Discussion.** The analysis demonstrates that modern debates on higher education reform concern the correlation between humanistic and utilitarian-pragmatic educational traditions. The key issue is not the rejection of one tradition in favor of another, but their productive combination within a new educational paradigm. **Conclusions.** Humanitarian education in technical universities should be regarded not as an auxiliary element, but as an essential component of holistic professional training. In the information society, it becomes an important condition for preparing socially responsible specialists capable of understanding the implications of technological development.

Keywords: humanitarian education, humanities, technical university, educational paradigm, information society, critical thinking.

Дата першого надходження: 02.02.2026.

Дата прийняття до друку: 31.03.2026.

Дата публікації: 28.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.1.21256>

УДК 130.2:141.319.8:355.01(045)

ВІЙНА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИКЛИК І ПРИСКОРЮВАЧ ПОСТГУМАНІСТИЧНОГО ПОВОРОТУ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

Тарас Максим'як

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
t.h.maksymiak@udu.edu.ua | <https://orcid.org/0009-0002-8429-2452>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню війни як радикальної події, що трансформує соціальне буття та екзистенційний досвід людини й водночас виступає чинником постгуманістичних зрушень у сучасній культурі. У роботі аналізується трансформація людської суб'єктності в умовах граничних ситуацій, які змушують індивіда виходити за межі буденного досвіду в пошуках автентичних сенсів. Розглядається процес розмивання меж між природним та технологічним під впливом сучасної цифрової війни, що веде до формування мережевої структури соціальної реальності. Особливу увагу приділено переосмисленню соціальної відповідальності як практичного інструменту збереження моральних орієнтирів та протидії деструктивним впливам інформаційної агресії. Методологічну основу дослідження становить поєднання екзистенційно-феноменологічного підходу та критичного постгуманізму. Наукова новизна полягає у концептуалізації війни як специфічного прискорювача постгуманістичного переходу, що відбувається не в умовах технологічного благополуччя, а в «сірих зонах» реального збройного конфлікту, де межа між людиною, її смартфоном та засобом ураження стає майже ефемерною. Обґрунтовано, що постгуманізм в умовах воєнного конфлікту виступає не відмовою від людяності, а її посиленням завдяки усвідомленню взаємозалежності всіх форм життя.

Ключові слова: війна, постгуманістичний поворот, екзистенційний виклик, гранична ситуація, соціальна відповідальність, інформаційна гігієна, суб'єктність, мережева онтологія, штучний інтелект.

Вступ

Сучасна епоха характеризується появою подій, які мають колосальний вплив на хід історії та

життя кожного індивіда. Війна в Україні стала саме таким викликом. Воєнний контекст переносить проблему пошуку сенсів із площини